УДК 339.9: 316.42

Іващук І.О.
д.е.н., професор кафедри міжнародної економіки,
Герман Л.Т.,
аспірант кафедри міжнародної економіки,
Тернопільський національний економічний університет

СОЦІАЛЬНА ДИВЕРГЕНЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОЦІНКА

Постановка проблеми. Глобальна економіка в останні десятиліття зазнає серйозних структурних трансформацій, спостерігається зміна геополітичних й геоекономічних центрів впливу на глобальний економічний розвиток. Тому, як стверджує М. Спенс, посткризовий світ потребує перезавантаження багатьох рівнів глобальної економіки [1], оскільки національні стратегії розвитку та глобальна архітектура виявилися неготовими до процесів нестабільності та волатильності. Під впливом як цивілізаційних традицій, так і нових детермінант глобальний розвиток зберігає цивілізаційну стійкість, однак зазнає змін та модернізацій. Соціальний вектор в сучасній парадигмі глобального розвитку набуває пріоритету, адже соціальні трансформації торкаються усіх сфер світового господарства. Багатоаспектність соціального розвитку країн визначає нині тенденції глобального економічного розвитку, і навпаки, володіючи достатніми умовами для економічного зростання, країни здатні забезпечити добробут своїх громадян. Відповідно, глобальний економічний розвиток розглядається у двох площинах: як процес, кількісним виміром якого є економічне зростання; та як процес синергійного поєднання якісного розвитку, характеристикою якого є розвиток людського потенціалу, забезпечення потреб та можливостей людини, екологічна стійкість, та кількісного зростання основних економічних показників. Проте глобальне суспільство живе в умовах, коли спостерігаються як непрогнозовані спади та економічні підйоми, диференціація країн за рівнем економічного зростання та соціального розвитку, збагачення одних країн поряд із зубожіння інших, тому така ситуація потребує вирівнювання ефектів глобалізації для країн.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблемам глобального розвитку та його соціально-економічній складовій присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема вагомим внеском є напрацювання Г. Башнянина, О. Бєляєва, Ю. Гуменюка, О. Длугопольського, Г. Еспінг-Андерсена, В Козюка, Н. Кравчук, О. Макари, Г. Паулі, М. Спенса, Я. Столярчук, Дж. Стігліца, А. Філіпенка, Ю. Яковця, Є. Савельєва та ін. Попри це, вважаємо, що недостатньо дослідженими залишаються сучасні тенденції соціальної дивергенції глобального економічного розвитку, адже інтерес до соціальних питань та їхня актуальність постійно зростає.

Постановка завдання. Метою роботи є виявлення сучасних тенденцій соціальної дивергенції глобального економічного розвитку та підтвердження або спростування гіпотези про існування соціальної дивергенції/конвергенції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ризики розвитку глобальної економіки в останні роки, поряд з економічними, включають екологічні, соціальні та інформаційні виклики. Так, у звіті Світового економічного форуму «The Global Risks Report 2016» наголошується, що основними глобальними ризиками залишаються: екологічні, зброя масового ураження, криза водопостачання, вимушена міграція, економічні ризики та соціальна нестабільність, кібератаки [2], які не лише сповільнюють економічне зростання у світі, але й поглиблюють поляризацію країн. Соціальна нерівність та стратифікація країн стали негативними наслідками процесів глобалізації, а світ умовно поділився на багатих та бідних.

Незважаючи на тенденцію до скорочення бідності, її рівень залишається високим у світі [3], і супроводжується загостренням інших соціальних складових розвитку, адже країни мають різні умови для економічного зростання та соціального розвитку. З 2015 р. було прийнято нову межу бідності – 1,90 дол. США в день на основі цін 2011 р. (відповідає купівельній спроможності 1,25 дол. в цінах 2005 р.).

Однією із детермінант соціальної дивергенції глобального економічного розвитку є демографічний чинник. Зростання тривалості життя населення супроводжується ще однією тенденцією – зростанням середнього віку населення планети, яка стає стримуючим чинником економічного розвитку, адже зменшується частка людей працездатного віку. Загалом, в країнах Європи до 2100 р. прогнозується зменшення чисельності населення (за умови низької народжуваності) навіть і вдвічі [4]. Демографічна ситуація окремих країн уже давно насторожує демографів швидкими темпами зростання населення, незважаючи на високий коефіцієнт смертності.

Так, за даними ООН, найбільший приріст населення має місце в країнах Африки [5], а до 2100 р. ймовірно втричі зросте чисельність населення в найменш розвинених країнах, а частка країн Африки зросте з 15,5% у 2013 р. до 38,6% (за умови середньої народжуваності) [4].

Зростання безробіття, особливо серед молоді, у світі через відсутність належних умов праці вважаємо ще однією ознакою соціальної дивергенції глобального економічного розвитку, адже науково-технічний прогрес, комп'ютеризація та автоматизація виробництв вивільнили з ринку праці економічно активне населення. Після останньої світової фінансової кризи найбільшого негативного впливу зазнали ринки праці розвинених країн, тоді як в країнах з низьким рівнем доходів практично зберігся тренд безробіття попередніх років. Так, незважаючи на сповільнення темпів зростання безробіття у 2015 р. такими у світі було визнано 197,1 млн осіб, тоді як перед кризою у 2006 р. їх кількість становила 180 млн осіб, і за прогнозами у 2016 р. буде присутнє зростання до 199,4 млн осіб, і у 2017 р. – до 200,5 млн осіб [6].

Погіршення ситуації на світовому ринку праці було пов'язане із низькими темпами економічного зростання та погіршенням ситуації в країнах через нестабільність на сировинних та фінансових ринках. У 2015 р. зріс рівень безробіття у країнах з перехідною економікою, зокрема в країнах Центральної та Східної Європи, Латинської Америки і Карибського басейну. Разом з тим, зростає неформальна зайнятість, для якої характерні низький рівень оплати праці та відсутність соціальної захищеності (наприклад, в країнах Африки на південь від Сахари 90% робочих місць припадає на неофіційну зайнятість). Актуальним залишається питання зростання безробіття серед молоді – спостерігається зростання у світі з 12,9% у 2015 р. до 16,1% у 2016 р. [7]. У світі потрібно створити понад 600 млн робочих місць для працевлаштування 200 млн безробітних і потенційних безробітних. Проте, в умовах сповільненого економічного розвитку світова економіка не спроможна вирівняти такі дисбаланси за рахунок підвищення обсягів інвестування та активізації міжнародної торгівлі. Економічне зростання має безпосередній взаємовплив на підвищення зайнятості, наприклад, за період 2011-2014 рр. зростання реального ВВП на 3,8% в Сінгапурі супроводжувалося зростанням зайнятості на 2,8%, в США, відповідно, 2,1% і 1,3%, тоді як в Греції падіння ВВП на 4,5% супроводжувалося падінням темпів зростання зайнятості на 4,5% [8]. Окрім того на ринку праці зростає попит на працівників високих кваліфікацій, що фактично маргіналізує з ринку низько кваліфікованих робітників з низькою продуктивністю праці.

Антикризовими заходами для вирівнювання ситуації на світовому ринку праці, забезпечення населенню з країн, що розвиваються, доступу до джерел отримання доходів та зменшення, у підсумку, соціальної дивергенції глобального економічного розвитку, вважаємо наступні заходи: встановлення адекватної системи соціального захисту, відповідно до реалій отримати зайнятість (особливо у європейських країнах виплата допомоги по безробіттю не стимулює безробітних до пошуку роботи); реформування управління зайнятістю в країнах, що розвиваються, з метою зменшення неформальної зайнятості та створення сприятливих фінансово-кредитних умов для домогосподарств та підприємств, котрі перейшли у формат офіційних трудових відносин; запровадження заходів фіскального стимулювання; спрямування зусиль міжнародних організацій не на декларування заходів підтримки, а на фінансування професійної підготовки та перепідготовки робочої сили, що сприятиме підвищенню продуктивності праці; запровадження програми підготовки для робітничих професій, на які зростає попит; стимулювання споживчого попиту в країнах промислової, інвестиційної та торгівельної активності (так зниження економічної активності в країнах Європи спровокувало збільшення безробіття серед молоді, наочним є приклад Іспанії, де збільшення безробіття серед молоді на 90% в період кризи було обумовлене зниженням економічної активності в країні); підтримка інвестицій та створення робочих місць в сільському господарстві, адже там зайняте, в основному, населення країн, що розвиваються; зміцнення багатостороннього співробітництва щодо глобальних ініціатив створення робочих місць під егідою Міжнародної організації праці.

Основними чинниками, що поглиблюють рівень безробіття, окрім виключно макроекономічних, вважаємо відмінності у рівнях оплати праці між країнами та глобальну міграцію. Диференціація у рівнях заробітної плати між країнами поглиблює соціальну дивергенцію глобального економічного розвитку, адже світова економічна криза негативно вплинула на зростання реальної заробітної плати, і не всім країнам вдалося досягти рівня 2007 р. Хоча у 2010 р. відбулися певні позитивні зрушення, але за рахунок економічної активності Китаю. Серед країн G-20 середньорічні темпи зростання заробітної плати були забезпечені країнами, що розвиваються. У 2013 р., порівняно із 2007 р., на 6% зросла реальна заробітна плата в країнах Азії, Центральної Азії, Східної Європи, менше ніж на 1% в країнах Латинської Америки та Карибського басейну і Африки, на 4% в країнах Близького Сходу (за рахунок Саудівської Аравії). Для окремих країн Європи (Великобританії, Греції, Італії, Іспанії) у 2013 р. середня зарплата опустилася нижче рівня 2007 р., а загалом для групи розвинених країн вона зросла лише на 0,1-0,2% [9].

Для багатьох країн зниження заробітної плати – це поглиблення нерівності навіть в межах країни, адже вона залишається основним джерелом доходів домогосподарств. Разом з тим, при оцінці середньої заробітної плати в країнах варто врахувати вартість життя, тому й розраховують її за

паритетом купівельної спроможності. Так, середня заробітна плата в економічно розвинених країнах становила 3060 дол. США (за ПКС), а в країнах, що розвиваються, 1000 дол. США (за ПКС), у світі – 1600 дол. США (за ПКС).

За країнами зберігаються і дві наступні тенденції: гендерні відмінності у заробітній платі та відмінності в оплаті праці мігрантів. Перша пояснюється дискримінаційним відношенням в деяких країнах до праці жінок, залучення жінок до неформального сектору зайнятості, проблемами материнства. Щодо оплати праці мігрантів, то вони, як правило, погоджуються на низькооплачувані роботи, маючи навіть достатньо високий рівень кваліфікації. Водночас, зростання числа мігрантів у країні становить суттєву конкуренцію для місцевих працівників. На даний час 3,4% населення (247 млн. осіб) проживає не в тих країнах, де вони народилися, більше половини мігрантів припадає на країни Європи та Північної Америки.

В останні роки зросла кількість мігрантів з країн, де є військові та збройні конфлікти, що є суттєвим фінансовим тягарем для приймаючої країни. Для країн-походження мігрантів їх виїзд з метою працевлаштування також негативна тенденція, тому що часто покидають країну висококваліфіковані кадри для пошуку чорнової роботи за кордоном. Наприклад, 93% висококваліфікованого населення Гайани проживає за кордоном, Гаїті – 75,1%, Тринідад і Тобаго – 68,2%, Барбадос – 66,2 [10]. Разом з тим, грошові перекази мігрантів становлять основну статтю доходів їхніх сімей. Так, у 2015 р. в країни, що розвиваються, мігрантами було переказано 441 млрд дол. США [10], що дозволяє пом'якшити наслідки соціальної дивергенції. Загалом, сума грошових переказів перевищила 601 млрд дол. США.

Залучення грошових переказів мігрантів до економічних, в тому числі інвестиційних, проектів в країнах-реципієнтах вважаємо одним із шляхів зменшення соціальної дивергенції глобального економічного розвитку. Разом з тим, досить часто залучені кошти в країну спрямовуються на споживчі цілі, що не забезпечує оздоровлення національних економік. До цієї тенденції може додатися ще й проблема із працевлаштуванням мігрантів та їхнє можливе повернення, а, відповідно, й зменшення обсягів грошових надходжень. Тому, альтернативним варіантом залучення коштів трудових мігрантів для забезпечення стійкого економічного зростання в країнах пропонуємо підвищення їхньої інвестиційної активності.

Для країн, що розвиваються грошові перекази трудових мігрантів можуть стати важливими драйверами економічного зростання і розвитку; у Таджикистані їх обсяги еквівалентні 41,7% ВВП (2014р.), в Киргизстані – 30,3%, Непалі – 29,2%, Тонга – 27,9%, Молдові – 26,2%, тоді як у розвинених країнах роль переказів мігрантів є незначною – до 1%, за винятком Бельгії. Проте грошові перекази трудових мігрантів роблять економіки країн-реципієнтів вразливими (тим більше, що міжнародні системи обліку грошових переказів враховують грошові трансакції, тоді як поза обліком залишаються перекази у матеріальній формі, передача коштів неофіційними компаніями, погашення заборгованості за кредитами, оплата послуг (наприклад, освітніх) в країнах-реципієнтах. Перекази неофіційними каналами обумовлені високою вартістю переказу офіційними шляхами – близько 8%, незважаючи на спроби як G-8, так і G-20 знизити середньосвітову до 3-5% (найнижчою була вартість переказів з Непалу та Саудівської Аравії – до 0,6%, зберігається висока (понад 12%) вартість переказу коштів в країни Африки та Азії).

Таким чином, обираючи модель економічного розвитку із детермінантом – трудова еміграція, країни повинні розробляти програми трансформації отриманих трансакцій в інвестиції, через: розширення їхньої участі у фінансуванні муніципальних програм розвитку; створення малого і середнього підприємництва; вкладання у непривабливі для іноземних інвесторів види економічної діяльності (інвестиції доходів мігрантів, на відміну від коштів іноземних інвесторів, які не мають регіонального пріоритету; створення умов для випуску державних облігацій для діаспори та мігрантів, враховуючи, що даний механізм активно використовувався за останні роки у світовій практиці (успішними є такі заходи в Індії та Ізраїлі).

У XXI ст. набуває важливості така детермінанта соціальної дивергенції, як загострення збройних конфліктів, військових протистоянь, тероризму, адже продовжується вирішення конфліктних ситуацій та реалізації власних інтересів методом сили. Так, останнє десятиліття стало прикладом поглиблення військової агресії у низці країн, де доводиться констатувати стрімке падіння темпів не тільки економічного зростання, але й розвитку, в тому числі й соціального. Такими регіонами нестабільності залишаються Сирія та Лівія, ескалація конфліктів в яких є загрозою як для розвитку цих територій, так і для світу. Так, у Сирії на кінець 2015 р. кількість загиблих перевищила 250 тис. осіб, з них більше 150 тисяч – цивільні. За даними ООН, чисельність вимушених переселенців становить 7,6 млн осіб, 12,2 млн людей потребують гуманітарної допомоги. Сирійський конфлікт став джерелом нестабільності і для країн Європи, куди поступає основний потік неконтрольованих мігрантів.

Поряд із пропагуванням стандартів сталого розвитку, ідей соціалізації та гуманізації у світі продовжується нагромадження військового потенціалу країн-лідерів у сфері озброєння. Так, за дослідженнями Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблеми миру (SIPRI) – перше місце у світі за обсягами витрат на оборону посідає США – 596 млрд дол. США, далі у 2015 р. йдуть –

Китай (215 млрд дол.), Саудівська Аравія (87,2 млрд дол.), Росія (66,4 млрд дол.) [11]. З 2000 р. стрімко зростають витрати на оборону, тобто зникає відчуття стабільності у світі, і у 2014 р. після повільної демілітаризації витрати на оборону зросли до 2,291% світового ВВП. Разом з тим, глобальна мілітаризація економіки стає внутрішньою загрозою, котра порушує усі принципи людського розвитку, тому вважаємо цей процес деструктивним для подальшої соціалізації, він перетворює досягнення науково-технічного прогресу у засоби нагнітання конфліктів та їх вирішення військовим шляхом.

Для підтвердження гіпотези про існування соціальної конвергенції/ дивергенції у світі оберемо вибірку із 155 країн, період часу $t = 20$ рік (1995-2014) та наступні показники: ВВП на одну особу, $/за ПКС; кількість інтернет-користувачів (на 100 жителів); витрати на охорону здоров'я на 1 особу, $; населення, що має доступ до покращених санітарних норм, %; населення, що має доступ до покращених джерел води, %; очікувана тривалість життя при народженні, роки; дитяча смертність віком до 5 р. (на 1000); індекс материнської смертності (на 100000 народжених живими). Для визначення *σ*-конвергенції при наявності тренду в часових рядах використовують або дисперсію, або відносні показники варіації: коефіцієнт осциляції та коефіцієнт варіації, або ж індексний підхід (зокрема, індекси Тейла). Визначимо показники варіації, які відображають якісно-кількісну характеристику відмінностей ВВП на одну особу за країнами у динаміці. Значення коефіцієнту варіації вказує на рівень неоднорідності вибірки. Коефіцієнт осциляції у нашому випадку підтверджує значну дивергенцію, проте присутня позитивна тенденція (зменшення майже вдвічі значення коефіцієнту за останні 20 років) (табл. 1). Величина показника розмаху варіації (абсолютного показника варіації) має тенденцію до зростання, що вказує на збільшення розриву між найбіднішою та найбагатшою країною за показником ВВП на одну особу.

Таблиця 1

Абсолютний і відносні показники варіації ВВП на одну особу за 1995-2014 рр.

	Розмах варіації	Коефіцієнт осциляції	Коефіцієнт варіації
1995	77197,61	928,30%	130,62%
1996	79142,76	911,50%	129,25%
1997	82794,97	909,15%	128,17%
1998	79632,26	847,88%	125,34%
1999	78827,25	811,41%	124,01%
2000	84563,92	816,48%	124,61%
2001	83133,7	774,79%	121,70%
2002	81964,2	737,53%	120,00%
2003	85140,54	735,48%	120,16%
2004	87394,31	705,15%	119,15%
2005	83861,62	639,72%	116,77%
2006	87374,45	616,89%	115,08%
2007	89474,54	594,44%	112,05%
2008	87695,11	559,98%	109,24%
2009	79749,35	524,08%	105,83%
2010	84005,58	535,70%	104,60%
2011	90456,17	551,60%	104,58%
2012	90135,9	533,31%	103,70%
2013	95347,47	547,14%	103,34%
2014	97887,64	548,58%	102,24%

Джерело: авторська розробка

Оцінка *σ*-конвергенції через коефіцієнт варіації підтверджує гіпотезу про ймовірну соціальну конвергенцію, проте значення коефіцієнтів перевищують нормативи однорідності вибірки. У нашому випадку, попри зменшення коефіцієнту варіації впродовж останніх років, його значення залишається на досить високому рівні (понад 100%), що підтверджує стійку соціальну дивергенцію глобального економічного розвитку.

Дослідники серед основних індикаторів *σ*-конвергенції виділяють і коефіцієнт Джині та індекси Тейла. Індекс Тейла був запропонований вченим Анрі Тейлом у 1967 р. [12] та дозволяє визначити міру соціальної нерівності. Нульове значення вказує на існування рівності, а зростання значення – на

поглиблення просторової нерівності.

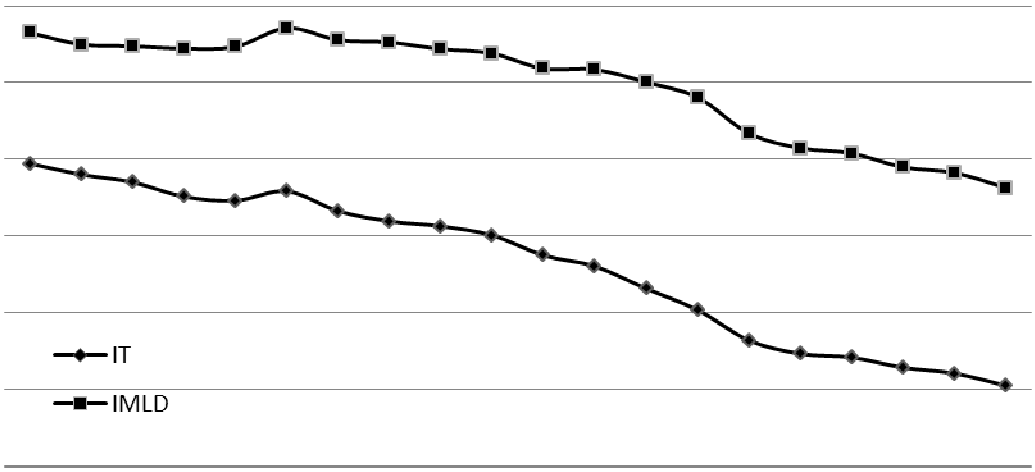

Рис.1. Динаміка індексів Тейла за 1995-2014 рр. (за показником ВВП на одну особу)
Джерело: авторська розробка

Динаміка індексів підтверджує, що протягом аналізованого періоду відбувається їхнє зменшення, що свідчить про зниження зростання нерівності у світі за обраним показником, починаючи із 2000 р., відколи було проголошено Цілі розвитку Тисячоліття, проте підтверджує наявність соціальної дивергенції. Водночас, економічне трактування обох індексів наступне: перший індекс вказує на розподіл ВВП на одну особу за країнами, а другий – розподіл країн за ВВП на одну особу, тому, якщо значення I_T більше від I_{MLD}, то на нерівність у світі найбільший вплив мають країни із високим рівнем ВВП на одну особу, якщо навпаки – то країни із низькими значеннями ВВП на одну особу (бідні країни). Порівняльний аналіз динаміки обох розрахованих індексів Тейла (рис. 1) вказує на присутність у дослідженні останньої тенденції. Для детального аналізу рівня соціальної дивергенції було проведено аналогічні розрахунки для інших соціальних факторів. Встановлено, що найменшою є дивергенція країн за очікуваною тривалістю життя населення, вирівнюються країни і за доступом населення до джерел питної води та покращених санітарних норм, що є позитивною тенденцією, проте зберігається значний розрив у рівнях материнської та дитячої смертності між країнами.

Концепція β-конвергенції вказує на наявність негативного зв'язку між темпами зростання ВВП на одну особу та його початкового значення, тобто якщо б країни, що розвиваються мали б вищі темпи економічного зростання, ніж розвинені, то у майбутньому це б вирівняло просторову асиметрію. Проведемо перевірку гіпотези про наявність β-конвергенції між країнами за показником ВВП на одну особу. Індикатором β-конвергенції обрана абсолютна конвергенція (регресія Барро) [13]. Швидкість конвергенції визначає знак та значення коефіцієнта регресії b, тобто конвергенція присутня при b < 0. При значенні коефіцієнта b > 0 – присутня дивергенція. Проведемо оцінку регресійної залежності та визначимо параметри рівняння Барро (табл. 2) для усього періоду 1995-2014 рр., до кризового періоду 1996-2008 рр., періоду світової економічної кризи та перших після кризових років 2008-2010 рр., періоду відновлення економічного зростання після кризи 2010-2014 рр. Аналіз показників вказує на те, що отримані моделі є статистично не значущими, про це свідчать незначні оцінки коефіцієнтів і дуже низькі значення коефіцієнтів детермінації (виключенням є період 2008-2010 рр.). Серед усіх періодів тільки у 2008-2010 рр. спостерігається процес конвергенції ($R^2 = 0{,}17946$), швидкість якої становила: $\beta = -\frac{\ln(1+bT)}{T} = -\frac{\ln(1-0{,}00338\cdot 3)}{3} = 0{,}0034$ або 0,34 % на рік. Проте і для даного періоду незначне значення коефіцієнта детермінації – 0,1796 свідчить про те, що тільки 17,96 % вхідних даних охоплені даною моделлю. У нашому випадку це приблизно можуть бути дані 27-28 досліджуваних країн. Перевірка гіпотези про рівність коефіцієнтів β-конвергенції нулю є додатною, тому ми не можемо стверджувати, що існує умовна конвергенція, чи безумовна дивергенція.

Відсортуємо країни за величиною ВВП на одну особу і розіб'ємо їх на 5 груп (квінтилів) (по 31 країні в кожній). 1 група – найбідніші країни, 5-та група – країни із найвищим рівнем ВВП на одну особу. Розрахований квінтильний коефіцієнт доходів має нестабільну динаміку через структурні зміни у вибірці, коли змінюються не тільки обсяги ВВП на одну особу, а відбувається міграція країн між групами. Аналіз динаміки частки ВВП на одну особу кожної групи у скупному ВВП на одну особу вказує

на її практичну незмінність у I квінтилі, тоді як у II, III та IV квінтилях спостерігається зростання. Разом з тим, у п'ятому квінтилю, куди входять країни із найвищим рівнем ВВП на одну особу, присутня тенденція до зменшення протягом усього досліджуваного періоду. Порівняння кількості переходів по квінтилях підтвердило, що у після кризовий період країни вичерпали резерви для економічного зростання, відповідно майже вдвічі зменшилася кількість переходів країн із нижчого на вищий рівень, разом з тим, у до кризовий період в країн із низьким рівнем ВВП на одну особу (I квінтиль) було більше шансів перейти у вищу групу, так само як і в країн III квінтилю.

Таблиця 2

Оцінка параметрів абсолютної β-конвергенції для ВВП на одну особу країн світу за 1995-2014 рр.

Параметри	Період			
	1995-2014 рр.	1995-2008 рр.	2008-2010 рр.	2010-2014 рр.
коефіцієнт b	-0,00168	-0,00093	-0,00338	-0,00165
F-статистика	7,5712	1,2787	33,4606	7,5737
t- статистика	-2,75157	-1,1308	-5,7845	-2,7520
Коефіцієнт детермінації (R^2)	0,0472	0,00829	0,17946	0,04717

Джерело: авторська розробка

Рух країн між квінтилями не дозволяє досягти соціальної конвергенції, тим більше, що така міграція є постійною, причому країни можуть підніматися з 1-го квінтилю у 5-й (як відбулося з Екваторіальною Гвінеєю з 2004 р., причиною стала диверсифікація економіки та переорієнтація на експорт нафти й природного газу, що перетворило країну в суттєвого гравця на ринку сировинних ресурсів). З 1998 р. з 1-го у 3-й квінтиль перейшла Боснія і Герцеговина; з 2001 р. у 2-й квінтиль перейшла Киргизька Республіка. Другий, третій і четвертий квінтиль виявилися за аналізований період (20 років) найбільш нестабільними за структурою, міграція країн була високою, причому мала нестабільний характер – переходи відбувалися з нижчих позицій на вищі і навпаки. Серед країн 2-го квінтилю (порівняно із базовим 1995 р.) погіршили свої позиції з 1998 р. Папуа – Нова Гвінея, з 2000 р. Соломонові острови, з 2003 р. Зімбабве; покращили позиції Азербайджан (з 2001 р. у 3-й квінтиль і з 2007 р. у 4-й квінтиль), Албанія (з 1996 р. перейшла у 3-й квінтиль). У 3-му квінтилі основними країнами, які показали свої рейтинги і перейшли у нижчий квінтиль були: Болівія, Конго, Гватемала, Філіппіни, Тонга. Серед країн, що за рівнями ВВП на одну особу піднялися у 4-й квінтиль, відзначимо: Білорусь, Болгарію, Ірак, Латвію, Румунію, Росію, Туреччину. Аналогічні структурні зміни відбулися у 4-му квінтилі, зважаючи на трансформації у попередніх групах: так, лише два рази підвищила свої позиції Словенія, у 2014 р. у 5-й квінтиль перейшла Чехія, дві країни – Тринідад і Табаго та Корея змогли стабільно утриматися після переходу у 5-му квінтилі. Такі країни, як Алжир, Колумбія, Коста-Ріка, Ботсвана, Сент-Люсія, Суринам, Південна Африка, Таіланд впродовж досліджуваного періоду перейшли у нижчу групу (3-й квінтиль), у 2013-2014 рр. до них долучився Ліван. Для 5-го квінтилю за період 1995-2014 рр. характерними були наступні зміни – з 1998 р. знизив свої позиції Габон (зберігши при цьому позитивну динаміку показника), у 2008 р. – Багамські острови перейшли у 4-й квінтиль, з 2006 по 2010 рр. – Ізраїль, у 2011 – 2014 рр. – Греція, у 2014 р. – Кіпр. Разом з тим, деструктивним фактором для досягнення соціальної конвергенції глобального економічного розвитку залишаються різні темпи зростання ВВП на одну особу в країнах.

Зважаючи на те, що розрахунки ß-конвергенції для усієї вибірки країн, де варіація становить більше 100% не підтвердили та не спростували гіпотезу про соціальну конвергенцію/дивергенцію, за допомогою побудови регресійного рівняння Барро розглянемо аналогічну гіпотезу за визначеними нами групами за періодами 1995-2014 рр., 1995-2008 рр., 2008-2010 рр., 2010-2014 рр. Отримані за допомогою програми STATISTICA регресійні залежності дають можливість сформулювати наступні висновки: для країн 1-го квінтилю у 1995-2014 рр. характерною була незначна конвергенція, проте із низькою швидкістю ß = 0,054%, окрім того 41,7% із 26 країн увійшли в модель. Розрахунки для інших періодів вказують на негативний вплив світової фінансової кризи на процеси конвергенції (що характерне для країн другого і третього квінтилю). Для другого і третього квінтилів спостерігається незначна конвергенція із дуже низькою швидкістю скорочення розривів між країнами (0,119% для 2-го квінтилю та 0,0977% для третього) (табл. 3). Гіпотеза конвергенції отримала часткове підтвердження для країн із вищими середнього значення ВВП на одну особу – для 4-го квінтилю, причому розрахунки вказують на зависоку швидкість конвергенції саме у після кризовий період (ß = 35,67%), разом з тим, гіпотеза ß-конвергенції не може бути повністю підтверджена за коефіцієнту детермінації 0,5326, ß = 1,765%), проте саме ці країни найбільше відчули негативний вплив кризи на економічне зростання.

Таблиця 3

Оцінка параметрів абсолютної β-конвергенції для ВВП на одну особу за квінтилями

Параметри і статистика	1995-2014 рр.	1995-2008 рр.	2008-2010 рр.	2010-2014 рр.
I квінтиль				
коефіцієнт *b*	-0,01011	-0,00869	0,001569	0,011627
VAR-бета	-0,42	-0,36	-0,2	0,195
t- статистика	-2,24783	-1,93298	0,239443	0,01126
Коефіцієнт детермінації	0,41703	0,3606	0,000435	0,03799
$F_{розр.}$	5,052730	3,736411	0,0117379	1,066338
$F_{табл.}$	1,708	1,706	1,701	1,701
Швидкість	0,000535 або 0,054%			
II квінтиль				
коефіцієнт *b*	-0,02229	-0,01111	-0,03351	-0,00274
VAR-бета	=-0,58	-0,25	-0,28	-0,1
t- статистика	-3,05618	-1,1716	-1,5176	-0,4991
Коефіцієнт детермінації	0,34161	0,061354	0,07599	0,00949
$F_{розр.}$	9,3402	1,3726	2,30299	0,249099
$F_{табл.}$	1,729	1,717	1,699	1,703
Швидкість	0,001186 або 0,119%			
III квінтиль				
коефіцієнт *b*	-0,0184	-0,01491	-0,01335	-0,01355
VAR-бета	-0,58	-0,47	-0,20	-0,026
t- статистика	-2,96358	-2,12471	-1,10511	-1,37489
Коефіцієнт детермінації	0,340646	0,22006	0,041794	0,065431
$F_{розр.}$	8,782799	4,51439	1,22128	1,89034
$F_{табл.}$	1,734	1,729	1,697	1,701
Швидкість	0,000977 або 0,0977%	0,001156 або 0,116%		
IV квінтиль				
коефіцієнт *b*	-0,01542	-0,01542	-0,03168	-0,00571
VAR-бета	-0,54	-0,49	-0,51	-0,13
t- статистика	-2,38303	-2,38303	-3,12125	-0,6614
Коефіцієнт детермінації	0,23983	0,239828	0,258125	0,016547
$F_{розр.}$	5,67884	5,678841	9,742204	0,437453
$F_{табл.}$	1,725	1,729	1,697	1,703
Швидкість	0,04087 або 4,09%	0,051796 або 5,18%	0,356675 або 35,67%	
V квінтиль				
коефіцієнт *b*	-0,00979	-0,01577	-0,01732	0,006185
VAR-бета	-0,61	-0,72	-0,32	0,197
t- статистика	-3,83348	-5,34643	-1,81505	1,045404
Коефіцієнт детермінації	0,3702	0,5236	0,10528	0,03890
$F_{розр.}$	14,6956	28,5843	3,29439	1,09287
$F_{табл.}$	1,706	1,703	1,699	1,703
Швидкість	0,01083 або 1,08%	0,01765 або 1,765%		

Джерело: авторська розробка

Розрахунок розмаху варіації, коефіцієнтів осциляції та варіації за квінтилями підтвердив

зниження нерівномірності ВВП на одну особу між країнами в межах кожної групи, що підтверджує гіпотезу про *σ*-конвергенцію в межах квінталів. Так, для I і V квінтилів спостерігається незначна варіація, а для інших квінтилів варіація є несуттєвою. Разом з тим, зауважимо, що в динаміці коефіцієнт варіації зазнає, хоча і несуттєвих, змін, що свідчить про коливання соціальної нерівності.

Висновки з проведеного дослідження. Основними тенденціями соціальної дивергенції глобального економічного розвитку встановлено наступні: диференціація країн за рівнем бідності, антагонізація країн за рівнем розподілу доходів, стратифікація глобального простору за рівнем людського розвитку країн, зростання соціальної відчуженості. Не лише прошарки населення, але й країни та регіони стають соціально відчуженими під впливом глобалізаційних процесів.

Проведений аналіз не заперечує гіпотези соціальної конвергенції, проте й не підтверджує її, адже отримані статистичні оцінки регресійних рівнянь Барро не були значимими. Разом з тим, присутня тенденція до скорочення розривів у значеннях ВВП на одну особу між країнами, що підтверджено розрахунками σ-конвергенції, проте її показники вказують на незначне скорочення у порівнянні з віддаленістю країн. Тому необхідним є поєднання у методиці оцінки конвергенції визначення *σ*-конвергенції та β-конвергенції, адже абсолютна β-конвергенція не є свідченням *σ*-конвергенції, тим більше при оцінці неоднорідної вибірки. Тобто, на сьогодні зусилля міжнародних організацій та й самих країн щодо подолання соціальної дивергенції глобального економічного розвитку не отримали результатів щодо згладжування просторових диспропорцій, адже окрім ВВП на одну особу існують інші, не менш значимі, соціальні характеристики. В процесах глобального економічного розвитку є латентні процеси, котрі не дають можливості досягти конвергенції та провести її оцінку. Так, аналіз вибірки підтверджує наявність суттєвих структурних змін у до кризовий період та загалом за весь період дослідження, тоді як у після кризовий період спостерігалися незначні структурні зміни, що свідчить про продовження періоду рецесії, коли країни не отримують додаткових стимулів для стрімкого економічного зростання та підвищення його темпів.

Бібліографічний список

1. Спенс М. Следующая конвергенция: будущее экономического роста в мире, живущем на разных скоростях / М. Спенс; [пер. с англ. А. Калинина]; под ред. О. Филаточевой. – Москва : Изд-во Института Гайдара, 2013. – 336 с.
2. The Global Risks Report 2016 [Electronic resource]. – Access mode: https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2016/
3. Ending Extreme Poverty and Sharing Prosperity: Progress and Policies [Electronic resource]. – Access mode: http://pubdocs.worldbank.org/en/109701443800596288/PRN03Oct2015TwinGoals.pdf
4. World Population Prospects. The 2012 Revision. Highlights and Advance Tables [Electronic resource]. – Access mode: https://esa.un.org/unpd/wpp/publications/Files/WPP2012_HIGHLIGHTS.pdf
5. Мировые демографические тенденции [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://daccess-ods.un.org/TMP/8605192.30365753.html
6. World Employment and Social Outlook: Trends 2016 [Electronic resource]. – Access mode: www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---.../wcms_443480.pdf
7. World Employment and Social Outlook 2016: Trends for Youth [Electronic resource]. – Access mode: www.ilo.org/wcmsp5/groups/.../wcms_513739.pdf
8. International Jobs Report - Economist Intelligence Unit [Electronic resource]. – Access mode: http://graphics.eiu.com/upload/eb/IJR-January-2015.pdf
9. Global Wage Report 2014/15 – Wages and income inequality [Electronic resource]. – Access mode: www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/.../wcms_324678.pdf
10. Migration and Remittances Factbook 2016 - World Bank [Electronic resource]. – Access mode: http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf
11. Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, 1988-2015. SIPRI Military Expenditure Database [Electronic resource]. – Access mode: https://www.sipri.org/databases/milex
12. Theil H. Economics and Information Theory / H. Theil. – Amsterdam: North Holland Publishing Company, 1967– 488 p.
13. Barro R. Convergence R. / Barro, X. Sala-i-Martin [Electronic resource] // Journal of Political Economy. – 1992. – Vol. 100. – № 2. – P. 223–51. – Access mode: https://dash.harvard.edu/handle/1/3451299

References

1. Spence, M. (2013), *Sleduyushchaya konvergentsiya: budushcheye ekonomicheskogo rosta v mire, zhivushchem na raznykh skorostyakh* [The Future economic growth in the world, living at different speeds], Izd-vo Instituta Gaydara, Moscow, Russia, 336 p.

2. The Global Risks Report 2016, available at: https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2016/ (access date September 22, 2016).

3. Ending Extreme Poverty and Sharing Prosperity: Progress and Policies available at: http://pubdocs.worldbank.org/en/109701443800596288/PRN03Oct2015TwinGoals.pdf (access date September 22, 2016).

4. World Population Prospects. The 2012 Revision. Highlights and Advance Tables, available at: https://esa.un.org/unpd/wpp/publications/Files/WPP2012_HIGHLIGHTS.pdf (access date September 22, 2016).

5. World demographic trends, available at: http://daccess-ods.un.org/TMP/8605192.30365753.html

6. World Employment and Social Outlook: Trends 2016, available at: www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---.../wcms_443480.pdf (access date September 22, 2016).

7. World Employment and Social Outlook 2016: Trends for Youth, available at: www.ilo.org/wcmsp5/groups/.../wcms_513739.pdf (access date September 22, 2016).

8. International Jobs Report - Economist Intelligence Unit, available at: http://graphics.eiu.com/upload/eb/IJR-January-2015.pdf (access date September 22, 2016).

9. Global Wage Report 2014/15 – Wages and income inequality, available at: www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/.../wcms_324678.pdf (access date September 22, 2016).

10. Migration and Remittances Factbook 2016 – World Bank, available at: http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf (access date September 22, 2016).

11. Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, 1988-2015. SIPRI Military Expenditure Database, available at: https://www.sipri.org/databases/milex (access date September 22, 2016).

12. Theil, H. (1967), Economics and Information Theory, North Holland Publishing Company, Amsterdam, Netherlands, 488 p.

13. Barro, R. and Sala-i-Martin, X. (1992), Convergence, Journal of Political Economy, Vol. 100, no. 2, available at: https://dash.harvard.edu/handle/1/3451299 (access date September 22, 2016).

Іващук І.О., Герман Л.Т. СОЦІАЛЬНА ДИВЕРГЕНЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОЦІНКА

Мета. Метою дослідження є виявлення сучасних тенденцій соціальної дивергенції глобального економічного розвитку та підтвердження або спростування гіпотези про існування соціальної дивергенції/конвергенції.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи наукового пізнання: діалектичний, індукції та дедукції; аналізу, синтезу та порівняння – при оцінці тенденцій соціальної дивергенції глобального розвитку; економетричні методи, у тому числі кореляційного та регресійного аналізу, – для оцінки соціальної дивергенції глобального економічного розвитку; абстрактно-логічний – для формулювання гіпотез та висновків; табличний та візуальний (графічний) методи – для наочного подання результатів дослідження.

Результати. Встановлено ризики розвитку глобальної економіки. Обґрунтовано основні детермінанти соціальної дивергенції глобального економічного розвитку. Проаналізовано сучасні демографічні тенденції та стан безробіття у світі. Запропоновані антикризові заходи для вирівнювання ситуації на світовому ринку праці. Визначено відмінності у рівнях оплати праці між країнами. Особливу увагу приділено питанням трудової міграції та залученню коштів трудових мігрантів у національні економіки. Аргументовано вплив мілітаризації економіки на соціальну дивергенцію глобального економічного розвитку. Висунуто гіпотезу про існування соціальної конвергенції/дивергенції глобального економічного розвитку та проведено її оцінку.

Наукова новизна. Виявлено детермінанти соціальної дивергенції глобального економічного розвитку, котрі поглиблюють соціальну нерівність. Висунуто гіпотезу про існування соціальної конвергенції/дивергенції глобального економічного розвитку, що підтверджено розрахунками сігма та бета конвергенції для країн світу, та визначено тенденції переходу країн між групами соціальної конвергенції.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можуть бути використанні у подальших наукових дослідженнях соціальної дивергенції глобального розвитку та розробці заходів зменшення дивергенції між країнами.

Ключові слова: бідність, безробіття, ВВП на одну особу, глобальна економіка, глобальні ризики, грошові перекази трудових мігрантів, економічне зростання, економічний розвиток, мілітаризація економіки, соціальна конвергенція/дивергенція, трудова міграція.

Ivashchuk I.O., Herman L.T. SOCIAL DIVERGENCE OF ECONOMIC DEVELOPMENT: GLOBAL TRENDS AND EVALUATION

Purpose. The aim of the article is to identify modern tendencies of social divergence of global economic development and confirmation or refutation of the hypothesis about the existence of social divergence / convergence.

Methodology of research. The following methods of scientific knowledge were used during the research process: dialectical, induction and deduction; analysis, synthesis and comparison – in assessing trends of social divergence of global development; econometric methods, including correlation and regression analysis – to assess the social divergence of global economic development; abstract and logical – to formulate hypotheses and conclusions; tabular and visual (graphic) methods – for visual presentation of research results.

Findings. It was established risks of the global economy. The basic determinants of social divergence of global economic development are substantiated. The modern demographic trends and the state of unemployment in the world are analyzed. The anti-crisis measures to equalize the situation on the global labor market are proposed. Differences in wage levels between countries are determined. Particular attention is paid to the issues of labor migration and attracting funds of labor migrants into the national economy.

The impact of militarization of the economy to social divergence of global economic development is argued. A hypothesis about the existence of social convergence / divergence of global economic development is put forward and its assessment is conducted.

Originality. The determinants of social divergence of global economic development that deepen social inequality are revealed. A hypothesis about the existence of social convergence / divergence of global economic development that is confirmed by calculations sigma and beta convergence for the countries of the world, and trends of transition of the countries between groups of social convergence are identified.

Practical value. The obtained results of research can be used in further research of social divergence of global development and the development of measures to reduce the divergence between countries.

Key words: poverty, unemployment, GDP per person, the global economy, global risks, money transfers of labor migrants, economic growth, economic development, militarization of the economy, social convergence / divergence, labor migration.

Иващук И.А., Герман Л.Т. СОЦИАЛЬНАЯ ДИВЕРГЕНЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ: ГЛОБАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ОЦЕНКА

Цель. Целью исследования является выявление современных тенденций социальной дивергенции глобального экономического развития и подтверждения или опровержения гипотезы о существовании социальной дивергенции / конвергенции.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы научного познания: диалектический, индукции и дедукции; анализа, синтеза и сравнения - при оценке тенденций социальной дивергенции глобального развития; эконометрические методы, в том числе корреляционного и регрессионного анализа - для оценки социальной дивергенции глобального экономического развития; абстрактно-логический - для формулировки гипотез и выводов; табличный и визуальный (графический) методы - для наглядного представления результатов исследования.

Результаты. Установлено риски развития глобальной экономики. Обоснованы основные детерминанты социальной дивергенции глобального экономического развития. Проанализированы современные демографические тенденции и состояние безработицы в мире. Предложенные антикризисные меры для выравнивания ситуации на мировом рынке труда. Определены различия в уровнях оплаты труда между странами. Особое внимание уделено вопросам трудовой миграции и привлечению средств трудовых мигрантов в национальные экономики. Аргументированно влияние милитаризации экономики на социальную дивергенцию глобального экономического развития. Выдвинута гипотеза о существовании социальной конвергенции / дивергенции глобального экономического развития и проведения ее оценку.

Научная новизна. Выявлено детерминанты социальной дивергенции глобального экономического развития, которые углубляют социальное неравенство. Выдвинута гипотеза о существовании социальной конвергенции / дивергенции глобального экономического развития, что подтверждается расчетами сигма и бета конвергенции для стран мира, и определены тенденции перехода стран между группами социальной конвергенции.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть использованы в дальнейших научных исследованиях социальной дивергенции глобального развития и разработке мер снижения дивергенции между странами.

Ключевые слова: бедность, безработица, ВВП на душу населения, глобальная экономика, глобальные риски, денежные переводы трудовых мигрантов, экономический рост, экономическое развитие, милитаризация экономики, социальная конвергенция / дивергенция, трудовая миграция.